

ENDÜSTRİ YAPILARININ YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ; NAZİLLİ SÜMERBANK BASMA FABRİKASI LOJMAN BİNASI ÖRNEĞİ

*Kamertap CIRIK¹, Hasan Ş. HAŞTEMOĞLU²

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Ens., Mimarlık Planlama ve Tasarım AD., Isparta

²Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Isparta

(Geliş/Received: 13.11.2024, Kabul/Accepted: 02.12.2024, Yayınlanma/Published: 31.12.2024)

ÖZ

Bu çalışma, sanayi devrimi sonrası işlevini yitiren endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesiyle sosyal sürdürülebilirliğe katkıda bulunma potansiyelini incelemektedir. Türkiye’de, erken Cumhuriyet dönemi sanayileşme sürecinin bir ürünü olan Sümerbank fabrikaları, kültürel miras ve modern ihtiyaçlar arasında bir köprü kurarak yeniden işlevlendirilmeye adaydır. Çalışmada Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası’nda yer alan lojman binası için bir işlev değişikliği modeli önerilmektedir. Bu bağlamda öncelikle endüstriyel miras yapılarının yeniden işlevlendirilmesi, koruma ve sürdürülebilirlik bağlamında ele alınmıştır. Sümerbank fabrikalarının tarihsel ve sosyoekonomik etkileri incelenmiş, Türkiye’deki endüstri miras alanlarına yönelik mevcut koruma uygulamaları değerlendirilmiştir. Yeniden işlevlendirmede fonksiyon seçimine etki eden faktörler belirlenip, bu ölçütlerin puanlamasına dayalı bir yöntem geliştirilerek Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası örneğinde endüstriyel mirasın yeniden işlevlendirilmesi için bir model önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Endüstri Mirası, Yeniden İşlevlendirme, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası.

REFUNCTIONALITY OF INDUSTRIAL BUILDINGS; NAZİLLİ SUMERBANK FABRIC FACTORY RESIDENCE BUILDING EXAMPLE

ABSTRACT

This study examines the potential to contribute to social sustainability by re-functioning industrial structures that lost their functions after the industrial revolution. Sümerbank factories, which are a product of the industrialization process of the early Republican period in Turkey, are candidates for re-functioning by establishing a bridge between cultural heritage and modern needs. In the study, a function change model is proposed for the lodging building located in Nazilli Sümerbank Fabric Factory. In this context, first of all, the re-functioning of industrial heritage structures is addressed in the context of protection and sustainability. The historical and socio-economic effects of Sümerbank factories are examined, and current protection practices for industrial heritage areas in Turkey are evaluated. The factors affecting the selection of functions in re-functioning are determined, a method based on the scoring of these criteria is developed, and a model is proposed for the re-functioning of industrial heritage in the example of Nazilli Sümerbank Fabric Factory.

Keywords: Industrial Heritage, Re-functionalization, Nazilli Sümerbank Fabric Factory.

1. Giriş (Introduction)

Sanayi Devrimi sonrası inşa edilen endüstri yapıları, dönemin toplumsal ve ekonomik gelişiminde kritik rol oynamıştır. Ancak teknolojinin hızla gelişmesi ve üretim süreçlerindeki değişimler sonucunda, pek çok endüstriyel yapı zamanla işlevsiz hale gelmiştir. Bu bağlamda, endüstri mirasının korunması ve yeniden işlevlendirilmesi, bu yapıların kültürel ve mimari değerlerini koruyarak çağdaş ihtiyaçlara uygun biçimde yeniden kullanılmasını sağlamaktadır. 20. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle terk edilmiş endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesi, sosyal sürdürülebilirlik açısından önemli bir strateji haline gelmiştir. Türkiye'de ise erken Cumhuriyet dönemi sanayileşme sürecinde inşa edilen Sümerbank fabrikaları, ülkenin ekonomik ve endüstriyel gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Teknolojik ilerlemelerle birlikte işlevlerini yitiren bu yapılar, kültürel miras değerleri göz önüne alınarak korunmalı ve yeniden işlevlendirilmelidir. Bu çalışmada, Türkiye'nin ilk modern tekstil fabrikalarından biri olan Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nda yer alan lojman binasının yeniden işlevlendirilmesine yönelik bir model önerilmektedir. Çalışma kapsamında, toplamda dört bloktan oluşan lojman binalarından A blok ele alınmış olup, mevcut binanın rölevesi alınarak, plan ve görünüşleri çizilmiş, mekânsal oluşum, hacim/büyüklik, cephe düzeni ve yapısal duruma müdahale gibi parametrelerin dikkate alındığı bir puanlama yöntemiyle yeni işlev önerisi geliştirilmiştir. Çalışma, Sümerbank fabrikalarının tarihi ve kültürel değerlerini sürdürülebilir bir biçimde koruyarak kullanıma kazandırılması için bir model sunmayı amaçlamakta olup, endüstriyel mirasın korunması ve yeniden işlevlendirilmesi konusunda literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

2. Yeniden İşlevlendirme Kavramı ve Fonksiyon Seçimine Etki Eden Faktörler (The Concept of Adaptive Reuse and Factors Influencing Function Selection)

Yeniden işlevlendirme, ekonomik, sosyal ve politik nedenlerle işlevini kaybetmiş ve bakımsız hale gelmiş yapıların, yapısal özelliklerini koruyarak yeniden kullanıma sunulmasını ifade etmektedir. Toplumların yaşam biçimleri, zaman içinde çeşitli faktörlerden etkilenerek değişim göstermektedir. Bu değişim, mekânlarla olan etkileşimleri de kapsar. Başlangıçta belirli bir işlev için tasarlanmış mekânlar, zamanla bu işlevi yerine getiremez hale gelebilir; bu durum, mekânın iç dinamiklerinden veya toplumun değişen beklentilerinden kaynaklanabilir [1]. Yeniden işlevlendirme, fiziksel varlıkları koruyarak mevcut işlevlerini yerine getiremeyen yapıların, yeni bir işlevle değerlendirilerek tekrar kullanılmasını sağlamaktadır [2]. Yeniden kullanım, mevcut bir yapının orijinal işlevinin dışında bir amaca hizmet etmesi için yapılan düzenlemeleri ifade eder. Kent kimliğinin korunmasında önemli rol oynayan bu kavram, çağdaş koruma anlayışında sıkça tercih edilen bir yöntemdir. Yeniden kullanım, bir yapının özgün işlevinin değişmesi ya da genişlemesi sonucu yeni bir işlev kazanarak hayatta kalmasını sağlayan uygulamaları kapsar. D. Kuban bu kavramı kültürel varlıkların bakımını, korunmasını, onarımını ve gelecek kuşaklara aktarımını hedefleyen her türlü çalışmayı kapsayacak şekilde tanımlamaktadır [3]. Yapıların toplumsal yaşam biçimleri ve estetik anlayışları gibi önemli bilgileri nesilden nesile aktarma rolü göz önüne alındığında, yeniden kullanım bu yapıların korunmasında kritik bir araçtır [4]. Örnekler arasında hamamların çarşıya dönüştürülmesi, medreselerin yurt olarak kullanılması ve hapishanelerin otel haline getirilmesi bulunmaktadır [3]. Binaların fonksiyonlarının değişmesi tarihi bir olgu olarak görülmemiştir; geçmişte binalara yeni işlevler verilerek uzun süre kullanılmaları sağlanmıştır. Endüstri devrimi öncesinde binaların yıkımı nadiren yaşanırken, bu dönemden sonra yıkım ve yeniden inşa yaygın bir uygulama haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan yıkım ve yenileme çalışmaları bu değişimi hızlandırmıştır. Yeni çağda, ticari ve endüstriyel faaliyetlerin şehir merkezlerinden banliyölere kaydırılması, değerli arazilerin ofisler ve alışveriş merkezleri gibi işlevlere tahsis edilmesine yol açmıştır. Bu süreçte birçok bina işlevini ve kullanıcılarını kaybetmiştir [5]. Uyarlamalı yeniden kullanım (adaptive reuse) kavramı, 1960'larda yeni bir mimarlık yaklaşımı olarak ortaya çıkmış ve 1970'lerde çevre hareketleriyle önem kazanmıştır. Bu yöntem, tarihi binaların yıkılmasını önlemek için geliştirilmiş ve zamanla ekonomik değere sahip ancak kullanım ömrü tamamlanmamış binalar için de uygulanır hale gelmiştir. 1967'de İngiltere'de kabul edilen Toplumsal Tesisler Yasası, yerel yönetimlerin koruma alanlarını belirlemeye başlamasına öncülük etmiştir. Bu yasal düzenleme, Avrupa'da koruma uygulamaları için bir örnek teşkil etmiştir. 1980'lerden itibaren rehabilitasyon ve yeniden kullanım, inşaat sektöründe önemli bir yere sahip olmuştur; bu tür projeler, inşaat sektörünün %40'ına kadar iş yükü oluşturabilmektedir.

1990'lı yıllardan itibaren, küresel ölçekte 'sürdürülebilirlik' kavramı, uyarlamalı yeniden kullanıma güçlü bir destek sağlamıştır. Çevresel sürdürülebilirliği teşvik eden geri dönüşüm yaklaşımı, atıkların

azaltılması ve malzemelerin yeniden kullanımı konularında geniş bir etki alanı yaratmaktadır [6]. Ancak, şehir merkezindeki eski binaların yeniden kullanımı karmaşık bir süreçtir; tasarımcılar, mevcut yapının uygun kullanım önerileri geliştirmek durumundadır. Hem bireyler hem de devlet, eski bina stoklarının yeniden kullanımı için yenilikçi yöntemler geliştirmelidir [7].

Sonuç olarak, her bina için yeniden kullanımda özgün dinamikler ve özellikler vardır. Yeniden kullanımın tasarım ve uygulama kriterleri konusunda net bir fikir birliği sağlanamamıştır; ancak, hem binanın hem de kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayan bir yaklaşım benimsemek kritik öneme sahiptir. Gelişen teknoloji, yeni olanaklar sunarken, yeni fonksiyonların sürdürülebilirliği gelecekte büyük önem taşımaktadır [8]. Yapılara yeni işlev kazandırmak, mekânsal düzenlemelerde klasik tasarım yaklaşımlarından farklı bir süreç gerektirir. Bu sürecin başarılı olması, yapının mimari özelliklerine, çevresine ve yasal düzenlemelere uyumlu işlevlerin seçimine bağlıdır [9]. Yeniden işlevlendirmede dikkate alınması gereken temel kriterler, binanın mevcut mimari özellikleri ve çevresel faktörler olarak iki başlıkta incelenebilir. Bu çalışmada; yapının mimari özellikleri değerlendirilecektir. Öyle ki, eski yapıların yeni işlevlere uyarlanması sürecinde, yapının mimari özellikleri dikkate alınması gereken başlıca unsurlar arasında yer alır. Bu özellikler; mekânsal organizasyon, mekân boyutları, işlevsel kurgu, strüktürel sistem ve teknik altyapı gibi unsurları kapsar. Mimari özelliklerin her biri, yeni işlevin başarılı bir şekilde entegre edilmesi için farklı boyutlarda önem taşır.

Mekânsal Organizasyon; yapının iç mekânsal organizasyonu, yeni işlevin doğrudan uygulanabilirliği açısından kritik rol oynar. Özellikle tek mekânlı yapılar, genellikle birden fazla mekâna sahip yapılardan daha sınırlı işlevsellik sunar. Tek mekânlı yapılar, kültürel etkinlikler, konser salonları veya sergi alanları gibi işlevlerle uyumlu olabilirken; birden fazla mekâna sahip yapılar, daha fazla esneklik sunarak farklı işlevsel kurgulara daha kolay uyum sağlayabilir [10]. Mekânsal organizasyonun esnekliği, yapının yeni işlevlerle çelişmeden uyum sağlaması açısından önemlidir.

Mekân Boyutları; yapının genel boyutları ve her bir mekânın büyüklüğü, yeni işlevin gereksinimlerine göre uyarlanabilmelidir. Örneğin, han gibi geniş bir yapı otel olarak yeniden kullanılmak istendiğinde, odaların boyutları konaklama işlevine uygun hale getirilmelidir. Ancak, mekân boyutlarının yetersiz kaldığı durumlarda, odaların birleştirilmesi veya bölünmesi gibi müdahaleler yapılabilir (Altınoluk, 1998). Buna karşın, yapı boyutlarının işlev gereksinimleriyle uyumsuz olması durumunda, binanın mekânsal karakteri olumsuz yönde etkilenebilir [4].

İşlevsel Kurgu; tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi sürecinde, mevcut mekânsal bağlantılar ve işlevsel sirkülasyon yeni işlevin taleplerine göre uyarlanmalıdır. Her mekânın gerektirdiği eylemler ve mekânlar arası ilişkiler, kullanıcının davranışlarına uygun hale getirilmelidir. Yeni işlevin sağlıklı bir biçimde uygulanabilmesi için, yapı içindeki mevcut sirkülasyon ve işlevsel kurgunun yeni düzenlemelerle desteklenmesi gerekir.

Strüktürel Sistem ve Teknik Altyapı; yapının strüktürel sistemi, yeniden işlevlendirme sürecinde en az mekânsal organizasyon kadar önemlidir. Yeni işlevin gerektirdiği yapısal ve teknik ihtiyaçlar, yapının strüktürel dengesini koruyacak şekilde adapte edilmelidir. Örneğin, büyük yapısal değişiklikler gerektiren işlevlerden kaçınılmalı ve yük dengesini bozmayan çözümler üretilmelidir [11]. Ayrıca, modern teknik altyapı ihtiyaçlarının eklenmesi gerektiğinde, yapının orijinal özelliklerine zarar vermeden bu entegrasyonun sağlanması önemlidir [12]. Elektrik, su tesisatı, havalandırma ve veri altyapısı gibi çağdaş gereksinimlerin, binanın estetik ve tarihsel değerini zedelemekten uygulanması tercih edilmelidir.

Sonuç olarak, yapının mimari özellikleri, yeni işlevin entegrasyonunda dikkate alınması gereken temel unsurlardır. Yapının mekânsal düzeni, işlevsel yapısı, strüktürel durumu ve teknik altyapısı, yeni işlevin mekâna uygun şekilde adapte edilmesi için önemli kriterler sunar.

3. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası ve Lojman Binaları (Nazilli Sumerbank Textile Factory and Residential Buildings)

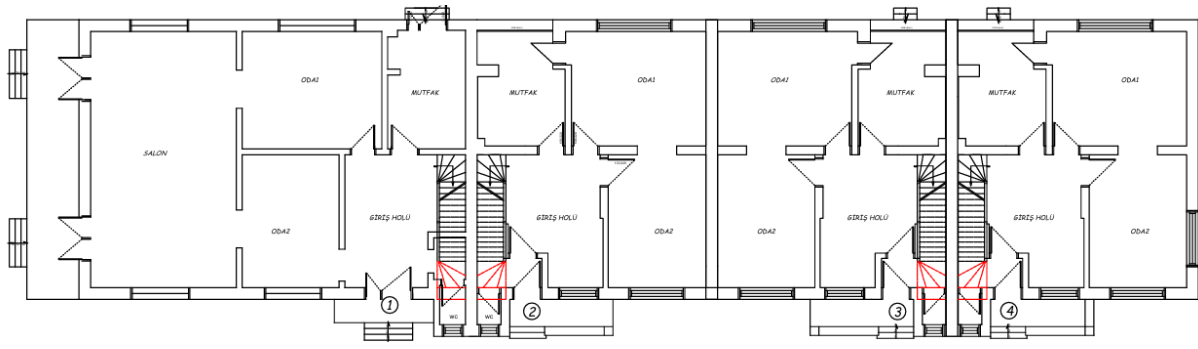
Nazilli, Türkiye'nin batısında yer alan Aydın ilinin en büyük ilçesi olup, E24 karayolu ve demir yolu ağı üzerinde konumlanmıştır. Pamuk yetiştirme potansiyeli nedeniyle burada Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası kurulmuş, temeli 1937 yılında İktisat Vekili Celal Bayar tarafından atılmıştır. Fabrika, 9 Ekim 1937'de Mustafa Kemal Atatürk tarafından açılmıştır. İnşaat sürecinde Sovyetler

Birliği'nden kredi ve teknik destek alınmış, proje Sovyet uzmanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. 1949'da tüzel kişilik kazanan fabrika, 1956'da İzmir Basma Sanayii Müessesesi'ne bağlanmıştır. Nazilli'nin güneyinde, Bozdoğan yolu üzerinde yer alan fabrika, çevresindeki bataklık alanların kurutulmasıyla sıtma hastalığını azaltmıştır [13]. Fabrika, elektrik santrali, ambarlar, tamirhane, tren istasyonu, spor sahası gibi çeşitli yapılar içermektedir. Mimari tarzı, dönemin sade ve fonksiyonel mimarisini yansıtmaktadır. Fabrikanın inşasıyla birlikte Nazilli'de büyük bir dönüşüm başlamış, alınan dış göçler nedeniyle kent Aydın ve Denizli ile rekabet eder şekilde büyümüş, fabrika yerleşimin kentleşmesinde çok önemli rol oynamıştır [14]. 1960 yılında müessese statüsüne yükseltelen Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde yenileme çalışmaları için önemli bir yatırım almıştır. 1980 yılında özelleştirilmiş, 1998'de ise sit alanı olarak ilan edilmiştir [15].

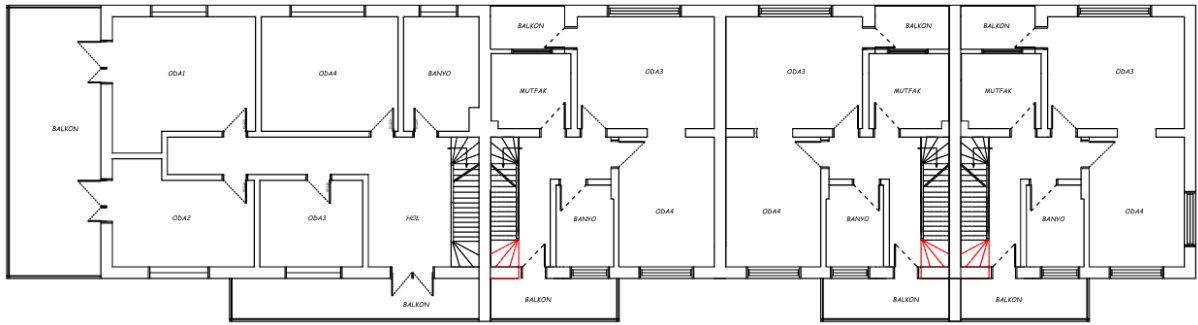
2002 yılında kapatılarak Adnan Menderes Üniversitesi'ne devredilmiş, üniversitenin kullanımına ayrılan alanların dışında kalan yapılar atıl durumda kalmıştır. Günümüzde bu yerleşke, Nazilli Meslek Yüksekokulu, Nazilli Sağlık Meslek Yüksekokulu olarak hizmet vermekte ve yaklaşık 2500 öğrenciye eğitim sunmaktadır. 2023 yılında Kuyucak Meslek Yüksekokulu da bu kampüste eğitim vermeye başlamıştır. Yerleşke, 235 dönüm alana yayılmakta olup, mevcut 31 yapıdan yalnızca 7'si aktif olarak kullanılmaktadır. Diğer yapılar zamanla tahrip olmuş ve atıl bırakılmıştır. Kampüs, Aydın Menderes Üniversitesi Sümer Kampüsü olarak anılmakta, işçi konutları ise Dr. Yüksel Yalova Rekreasyon Alanı olarak yeniden düzenlenmiştir. Son yıllarda, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası ile ilgili çeşitli girişimler ortaya çıkmıştır. 2020 yılında Balo Salonu'nun restorasyonu için bir sponsor ile anlaşma sağlanmış, 2021'de müze oluşturulması amacıyla bir protokol imzalanmıştır. Ancak, bu projelerin somut bir ilerleme kaydetmediği belirtilmektedir. Ayrıca, fabrikanın sit alanı statüsü 2020'de "Doğal Sit-Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı" olarak güncellenmiştir.

Sümerbank fabrikalarının çalışanlarına sunduğu en önemli imkanlardan biri barınma olanaklarıydı. 1942 yılına ait planda dört iç apartman, üç dış apartman, bir bekar evi, 15 işçi evi ve iki pavyon olmak üzere toplam 25 konut birimi bulunmaktadır. 1953 yılında yapılan eklemeye bu sayı, 30 ev, 132 apartman dairesi, 228 işçi evi, 56 baraka ve 31 diğer ev ile birlikte toplam 477'ye çıkmıştır. Dış apartmanlarda, dönemin rasyonel fonksiyoncu anlayışının izleri gözlemlenmektedir. Yaklaşık 20 yıl sonra (1950'ler) inşa edilen tekil konut birimlerinde de aynı yaklaşım devam etmektedir. Bu konutlar, vaziyet planının netliği, tüm yapıların tek katta ve yoğun bir yeşil dokunun içinde tasarlanmasıyla dikkat çekmektedir. Çalışanların ihtiyaçları doğrultusunda oluşan bu yerleşim birimi, aynı zamanda Nazilli'nin ilk toplu konut örneğini teşkil etmektedir [15].

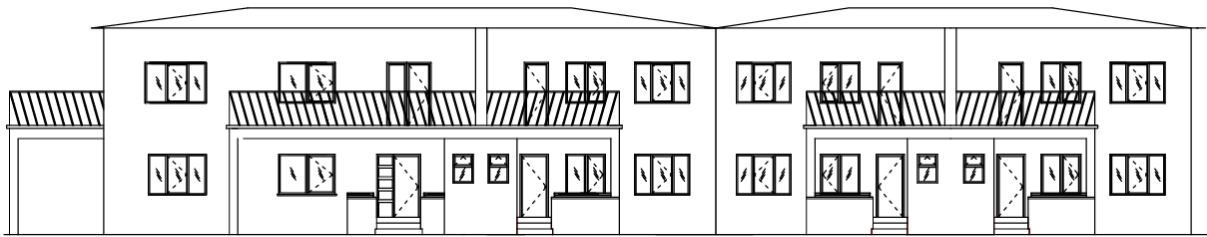
Yerleşkedeki tüm konut bölgeleri tek bir istisna dışında giriş aksının hemen solunda yer almaktadır. Konut bölümü müdüriyet binasının arkasında yer alan ve 4 binadan oluşan gruptur. Bu grubun dışında memur apartmanları, bekar evleri, bekar memur apartmanları, evli memur apartmanları gibi çeşitli gruplar için ayrılmış bina modelleri bulunmaktadır. İşçi apartmanları haricindeki bu tüm diğer gruplar için yapılan binalar giriş aksının solunda yer almaktadır. Tüm konutlar için ortak olan özellik sıkışık bir yerleşke içerisinde olmayışlarıdır. Bahçeler ve yeşil doku alanlarıyla fabrika bölümlerinden ayrılmaya çalışan konut bölümlerinde çalışanların fabrika ortamından algısal olarak çıkması hedeflenmiştir. Diğer taraftan konut bölümü içerisinde yer alan tüm değişken bina modelleri konumlanırken dikkate alınan noktanın hiyerarşi sırası olduğu görülür. İdarecilere, mühendislere ve memurlara ait lojman binaları fabrikaya yakınlık bağlamında hiyerarşik olarak sıralanmıştır.

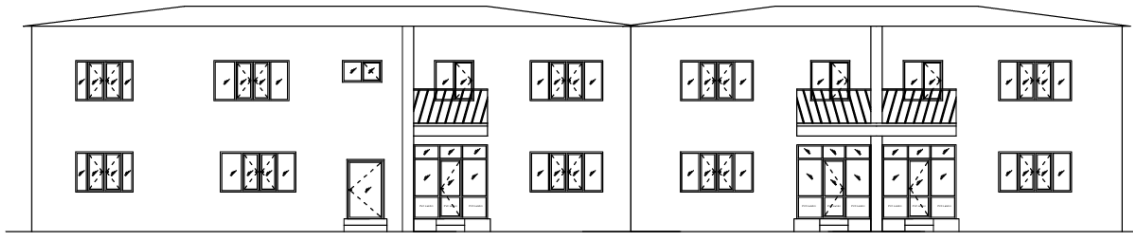
Şekil 2. A Blok mevcut zemin kat planı (Existing ground floor plan of block A)

Şekil 3. A Blok mevcut zemin kat planı (Existing ground floor plan of block A)

Şekil 4. A blok doğu cephesi (Eastern facade of block A)

Şekil 5. A blok batı cephesi (Western facade of block A)

İç apartmanlar olarak adlandırılan yapı grubu 4 ana bloktan oluşmuş olup çalışmada A blok ele alınmıştır. Taşıyıcı sistemi betonarme olan bina, bitişik nizam, iki katlı 4 ayrı bağımsız bölümden oluşmaktadır. İlk bağımsız bölüm arşiv kayıtlarında “müdür lojmanı” olarak geçmekte olup fabrikanın üst düzey yöneticileri için, diğer 3 bağımsız bölüm ise fabrika mühendislerinin kullanımı için ayrılmıştır. Günümüzde kullanılmayan konutlar boş ve atıl durumdadır.

Şekil 6. A Blok dış cephe mevcut durum (Current condition of the exterior facade of Block A)

Şekil 7. A Blok iç mekan mevcut durum (Current condition of the interior of Block A)

Çalışmada, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası günümüzde Adnan Menderes Üniversitesi mülkiyetinde olduğu için, yerleşke içerisinde yer alan A blok lojman binası için yeniden işlevlendirme öneri fonksiyonlarının eğitim sektöründen seçilmesine karar verilmiştir. Üniversite kampüslerinde bulunması gereken temel fonksiyonlar ve bina çeşitleri, hem akademik hem de sosyal yaşamı destekleyecek şekilde tasarlanmalıdır. Bu nedenle bu çalışmada yeni işlev önerileri olarak “merkezi derslik, atölye/stüdyo, kütüphane, yemekhane, kültür merkezi, enstitü binası, idari bina ve rektörlük (yönetim) binası” fonksiyonları belirlenmiştir. Bu fonksiyonlar mekânsal kurgu, hacim/büyüklik, cephe düzeni ve yapısal müdahale ölçütleri doğrultusunda puanlanmıştır. Puanlama yapılırken en uygun/olumlu durum 5 puan verilerek, en olumsuz durum 1 puan verilerek değerlendirme yapılmıştır. Bu doğrultuda bir tablo oluşturularak lojman A blok için en uygun yeni işlev önerisine ulaşılmaya çalışılmıştır.

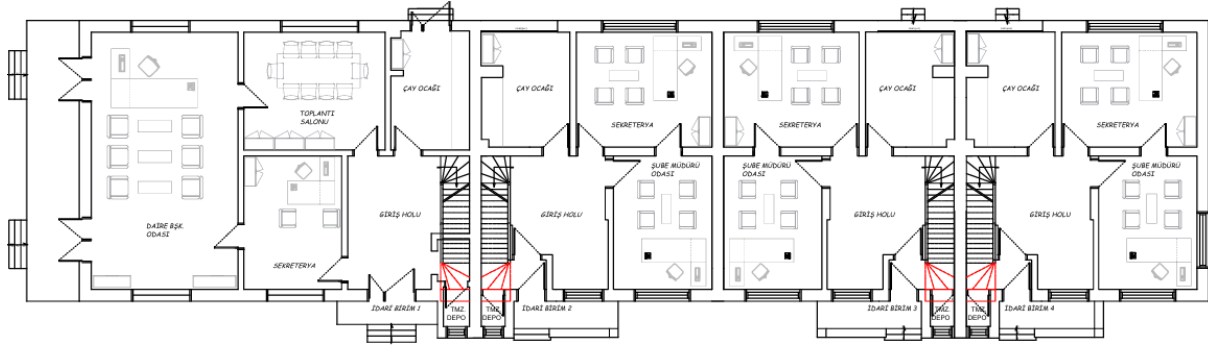
Tablo 1. İşlev Değerlendirmesi (Function Assessment)

LOJMAN A BLOK	Merkezi Derslikler	Atölyeler/ Stüdyolar	Kütüphane	Yemekhane	Kültür Merkezi	Enstitü Binası	İdari Bina	Rektörlük Binası
Mekansal Kurgu	2	2	2	1	2	3	4	2
Hacim/ Büyüklik	1	1	2	1	2	3	4	2
Cephe Düzeni	2	2	2	1	2	3	5	2
Yapısal Müdahale	2	2	2	2	2	3	5	3
TOPLAM	7	7	8	5	8	12	18	9

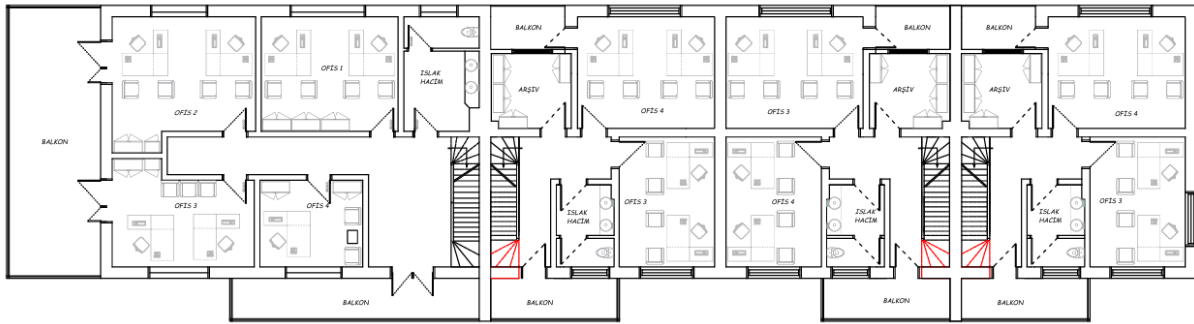
Bu puanlama yöntemiyle lojman A blok için yeni işlev önerisi olarak “idari bina” fonksiyonu en uygun bulunmuştur. Bir yüksek öğretim yerleşkesinde idari birimler; daire başkanlıkları ve onlara bağlı müdürlükler/şeflikler şeklinde hizmet verirler.

Lojmanlar 4 ana bloktan oluştuğu için A blok için getirilen bu fonksiyon önerisi diğer lojman bloklarında da uygulanarak her bir bloğun, farklı bir daire başkanlığına dönüştürülmesine olanak

sağlamaktadır. A blokta yer alan müdür lojmanı daire başkanı, sekreteryaya, toplantı salonu, çay ocağı ve ofislere, teknik personel lojmanı olarak adlandırılan diğer 3 bağımsız villa tipi yapı da daire başkanlığına bağlı hizmet veren şube müdürlükleri olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Mevcut yapıda yer alan mutfak çay ocağına, yatak odaları ofislere, salonlar şube müdürü odalarına dönüştürülmüştür.

Şekil 8. A blok öneri zemin kat planı (Proposed ground floor plan for block A)

Şekil 9. A blok öneri 1. kat planı (Proposed first floor plan for block A)

4. Araştırma Bulguları ve Sonuç (Research Findings and Conclusion)

Sümerbank, 2262 Sayılı Kanun ile Ankara merkezli olarak 1933'te kurulmuştur. Bu tarihten itibaren bünyesinde başta dokuma olmak üzere kimya, maden, selüloz ve seramik alanında çok sayıda fabrika inşa edilmiştir. 1930'lardaki kuruluş ve gelişim evresi 1950'lere kadar sürmüştür, 1960- 1980 döneminde kalkınmada içe dönük bir iktisadi politikanın uygulanması Sümerbank'ın yatırımlarına yeniden ivme kazandırmıştır. Sümerbank 1980'lere kadar yeni yatırımlar ile sanayi ve bankacılık alanında yol almaya devam ederken 1980'lerden itibaren değişen ekonomi politikası ve uygulamaları sonucu başlatılan özelleştirme çalışmaları, Sümerbank'ı da etkilemiştir. Yaşanan süreçte 2000'li yıllara kadar pek çok işletme özelleştirilmiş veya kapatılmıştır [18]. Bu dönüşümler sırasında pek çok dönem yapısı endüstri mirası yapı yıkılmış veya değiştirilmiştir.

Örneğin 1937 yılında Sümerbank tarafından kurulan Ereğli Tekstil Fabrikası, özel bir şirket tarafından 1997 yılında satın alınmış, modernize edilen tesisler; iplik fabrikası, dokuma fabrikası, boya fabrikası, baskı fabrikası, konfeksiyon fabrikası ve dikiş ipliği fabrikası olarak kullanılmaya devam edilmektedir.

Sümerbank Bergama Fabrikasının 1954 yılında inşasına başlanmış, 1960 yılında işletmeye açılmış, ardından 2003 yılında kapanan fabrika, önce Bergama Belediye Başkanlığı'na ardından 2012 yılında, Dokuz Eylül Üniversitesine tahsis edilmiştir. Günümüzde fabrika yapılarının bir bölümü onarılarak Bergama Meslek Yüksekokulu olarak kullanılmaya devam etmektedir [19].

1939 tarihinde üretime başlayan Malatya Bez ve İplik Fabrikası uzun yıllar kente hizmet verirken Malatya'nın ilk toplu konut uygulaması olan işçi ve memur lojmanları da yerel kimlik ve ihtiyaçlar göz önünde tutularak bahçeli ve müstakil olarak yapılmıştır. Ancak 2004 yılında özelleştirilen fabrikanın üretim ve konut alanı tamamen yıkılmış, Fabrikadan geriye yalnızca Sümer İlkokulu kalmıştır [20].

Bir diğer örnekte Bursa’da kurulan Merinos Fabrikası zaman içerisinde gelişmiş, 1960’larda Bursa ekonomisine en önemli katkıyı sağlayan kurum haline gelmiştir. Ardından diğer Sümerbank işletmeleri ile benzer süreçler yaşanmış, üretim durdurulmuş ve 2004 yılında fabrika özelleştirilmiştir. Daha sonra kuruma ait arazi ve üzerindeki taşınmazlar Bursa Büyükşehir Belediyesi’ne tahsis edilmiş ancak 2006 meydana gelen yangın sonrası yapılar kullanılamaz hale gelmiştir. Araziye 2007 yılında bir kültür merkezi ve park inşa edilmiştir.

1933’te halı üretimine başlanan, 1943’te Sümerbank’a devredilen, Sümerhalı Isparta Fabrikası 2008’de faaliyeti durana dek Anadolu’daki sanayileşme ve modernleşme çabaları ve dokuma sektöründeki gelişmelerin bir bileşeni olarak varlığını sürdürmüştür [21]. Ardından Sağlık Bakanlığına devredilen arazi üzerindeki tesisler yıkılarak Isparta Şehir Hastanesi yapılmıştır.

Diğer taraftan 2000 sonrası ise az sayıdaki Sümerbank fabrikası kültürel sürdürülebilirlik bağlamında endüstri mirası olarak koruma altına alınmaya başlanmış ve yeniden işlevlendirme projeleri hayata geçirilmiştir. Bunun en başarılı örneklerinden biri Kayseri Bez Fabrikasıdır.1996 yılında Türkiye Cumhuriyeti tüm devlet fabrikalarında üretimi durdurmaya karar vermesiyle Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası da 1999 yılında kapanmıştır. Ulusal öneminin tanınması nedeniyle özelleştirme kapsamından çıkarılmış ve Erciyes Üniversitesi’ne tahsis edilmiş, Kompleks 2003-2004 yıllarında kültür varlığı statüsü kazanmıştır. 2012’de yeni kurulan Abdullah Gül Üniversitesi’ne tahsis edilmiştir [22]. Mevcut endüstri yapıları üniversite kampüsü şeklinde yeniden işlevlendirilmiştir.

Şekil 10. Yeniden İşlevlendirme Sonrası Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası Kayseri (Sumerbank Textile Factory After Adaptive Reuse) [22]

Bir diğer örnekte Antalya Dokuma Fabrikasının Sümerbank’ın tasfiye sürecinde, 2003 yılında üretimi durdurulmuş, kampüsün mülkiyeti 2005 yılında Antalya Kepez Belediyesi’ne devredilmiştir. Bölge Koruma Kurulu fabrikanın giriş kapısı, yönetim binası, bu alandaki çevre düzenlemeleri, yemekhane ve depo yapılarını ‘kültür varlığı’, ağaç dokusunu da ‘kent dokusunu tanımlayan, kent imajına etkisi olan ağaç grubu’ olarak tescil etmiştir. Ardından fabrika sahasının çevre düzenlemeleri yapılarak, ‘kapsamlı onarım’ statüsünde uygulamalar gerçekleştirilmiş, kreş yapısı Anadolu Oyuncak Müzesi, müdür lojmanı kafe, işçi yemekhanesi sanat galerisi ve memur yemekhanesi de emekli fabrika mensupları için lokal olarak yeniden işlevlendirilmiştir [23].

Şekil 11. Yeniden İşlevlendirme Sonrası Antalya Sümerbank Dokuma Fabrikası (Antalya Sumerbank Weaving Factory after Adaptive Reuse) [23]

Sonuç olarak örneklerden ve yaşanan süreçlerden görüldüğü üzere Türkiye’de endüstri mirası açısından büyük önem taşıyan Sümerbank fabrikaları ve yerleşkeleri tam anlamıyla korunamamıştır. Az sayıda örnekte başarılı uygulamalar dikkat çekerken, genel olarak yapılar yıkılmış veya atıl kalmıştır.

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası gibi eski endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesi, tarihi ve kültürel mirasın korunması, kent hafızasının canlı tutulması ve bölgesel ekonomik kalkınmaya katkı sağlaması açısından büyük önem taşır. Bu tür endüstri yapıları, yalnızca üretim merkezleri olarak değil, aynı zamanda toplumların sosyo-ekonomik gelişimine ve kent dokusuna olan etkileriyle de dikkat çeker. Sümerbank gibi bir fabrikanın yeniden işlevlendirilmesi, özellikle modern Türkiye’nin sanayileşme sürecinde oynadığı rol ve toplum belleğinde bıraktığı iz nedeniyle önemlidir. Bu bağlamda, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası’nın bir eğitim kurumu olarak kullanılması, bölgenin kültürel ve ekonomik yapısına katkıda bulunurken, bu alanın bir eğitim, araştırma ve kültür merkezi olarak işlev kazanması da toplumsal belleğin devamlılığını sağlayacaktır.

Çalışmada en uygun yeni işlev önerisinin bulunması için yapılan tablolama ve puanlama yöntemiyle ulaştığımız idari bina fonksiyonu; cephe düzeni ve yapısal/teknik altyapı kapsamında herhangi bir müdahale gerektirmediği gibi işlevsel kurgu, hacim/büyükölçü bağlamında da olumlu sonuç vermiştir. Sonraki çalışmalarda bu parametleri puanlamak yönteminin baz alındığı bir algoritma geliştirilerek tüm yerleşkedeki yeniden işlevlendirilecek binalara uygulanması mümkün olacaktır. Sonuç olarak, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası’nın yeniden işlevlendirilmesi, tarihi dokunun korunması, kültürel mirasın aktarılması ve sürdürülebilir kent gelişimi için önemli bir model teşkil edecektir. Bu tür yeniden işlevlendirme projeleri kentin kimliğini güçlendirirken, toplumun mekansal ve tarihsel aidiyet duygusunu pekiştirmeye yardımcı olacaktır.

5. Kaynaklar (References)

- [1] Ç. Çetinkaya, Yeniden İşlevlendirilen Endüstriyel Mekânların Görsel Algı Değerlendirmesi: İzmir Tarihi Havagazı Fabrikası, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2015.
- [2] B. Kaşlı, İstanbul’da Yeniden İşlevlendirilen Korumaya Değer Endüstri Yapıları ve İç Mekan Müdahaleleri: Santralistanbul Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- [3] D. Kuban, Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu-Kuram ve Uygulama, YEM Yayınları, İstanbul, 2000.
- [4] E. Mardan, N. Özgönül, Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, 2005.
- [5] S. Cantacuzino, S. Branndt, Saving Old Buildings, The Architectural Press, London, 1989.

- [6] DEH, Preserving Our Past, Building Our Future, Adaptive Reuse, Pirion, Canberra, 2004.
- [7] D. Latham, Creative Reuse of Buildings, Donhead, 2000.
- [8] S. Conejos, C. Langston, J. Smith, Improving the Implementation of Adaptive Reuse Strategies for Historic Buildings, in: Safeguard of Architectural, Visual, Environmental Heritage Conference, Naples, Italy, June 2011.
- [9] H. Ş. Haştemoğlu, Demiryolu İstasyon Binalarına Yeni Fonksiyon Önerileri Geliştirilmesi, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta, 2012.
- [10] Ü. Altınoluk, Binaların Yeniden Kullanımı, YEM Yayınları, İstanbul, 1998.
- [11] E. Yıldız, Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2003.
- [12] B. Özel, Eski Yapıların Yeni İşlevle Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- [13] Ö. Arıtan, Kapitalist/Sosyalist Modernleşme Modellerinin Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığının Biçimlenişine Etkileri-Sümerbank Kit Yerleşkeleri Üzerinden Yeni Bir Anlamlandırma Denemesi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2004.
- [14] G. Güneş, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, Famaktüel Dergisi 2 (18) (2007) 4-7.
- [15] S. Zeybekoğlu, Erken Cumhuriyet Dönemi Sanayi Komplekslerinin Mekansal Analizi: Nazilli, Kayseri, Bursa ve Eskişehir Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- [16] D. Aydın, E. Aksoy, Nazilli Sümerbank Fabrikasının Sosyal Tesis Binasının İşlevsel Dönüşümü İçin Analizler, Güney Mimarlık Dergisi 8 (2012) 40-46.
- [17] URL 1. 1937 Lojman Fotoğrafı, <https://www.facebook.com/basmafab/posts/i%C3%A7-lojmanlar-1937/3973552336101567/>, Erişim: Eylül 2024.
- [18] M.G. Polatoğlu, Türkiye'nin Kalkınmasında Sümerbank ve Etkinliği (1933-1987), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 37 (104) (2021) 261-306.
- [19] G. Baki, Y. Tunca, Fabrika Mekânın Hafızası, Hafızanın Mekânı Sümerbank Bergama Tekstil Fabrikası Projesi (2022), <https://www.saridenizalti.com/fabrika2022>, Erişim: Eylül 2024.
- [20] I.Y. Eldeş, Sümerbank Dokuma Fabrikaları'nın Dönüşümü (1935-2019): Kayseri, Ereğli, Nazilli, Bursa ve Malatya Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- [21] Ö. Küçükerman, J. Edirne, Sümerbank Sümerhalı Isparta Fabrikasının Özgün Çalışma Modeli ve Anadolu Halıcılık Kültüründeki Rolü, Arış Dergisi 22 (2023) 66-83.
- [22] B. Asiliskender, N. Baturayoğlu Yöney, Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, Bir Mimarlık Tarihi Dizimi.
- [23] K. Karabağ, Bir Endüstri Mirası Olarak Antalya Dokuma Fabrikası, Online Journal of Art and Design 8 (2) (2020) 43.